

Proceedings of
The National Congress on Humanities

Tehran, 22-24 Esfand 1385/12-14 March 2007

Vol. 8
Strategies for Promoting Humanities in Iran

by
Dr Mozaffar Nāmdār

Institute for Humanities
and
Cultural Studies

Tehrān, 2009

مجموعه مقالات کنگره ملی علوم انسانی

تهران ۲۴-۲۲ اسفند ۱۳۸۵

جلد ۸

راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور

به اهتمام

دکتر مظفر نامدار

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۸۷

- ضرورت تکوین و تدوین فلسفه هنر اسلامی (چالشها و راهکارها) ۴۸۱
- دکتر حسن بلخاری
- بازاندیشی ساختار و محتوای دروس علوم اقتصادی در آموزش عالی ایران ۵۰۵
- دکتر سیدحسین میرجلیلی
- تأثیر کشورشناسی بر میزان فراگیری زبانهای خارجی ۵۳۵
- آرش گل‌اندام
- مهندسی مجدد فرایند دانش‌آموختگی دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد مدیریت
صنعتی ۵۵۹
- دکتر نظام‌الدین فقیه
- فرشته پزشکی نجف‌آبادی
- بررسی مسائل زبانهای خارجی، به ویژه زبان و ادبیات فرانسه، در مقاطع تحصیلات
تکمیلی و راهکارهای ارتقاء آنها در دانشگاه‌های کشور ۵۸۷
- دکتر طهمورث ساجدی
- کاربردی و تخصصی کردن آموزش زبان و ادبیات عربی در دانشگاه ۶۰۱
- دکتر محمود شکیب انصاری
- تجربه آزمایشگاه و کارگاه علوم سیاسی؛ راهکارهایی برای بازنگری و بازنویسی علوم
سیاسی در ایران ۶۲۱
- دکتر محمدباقر حشمت‌زاده
- تأثیر تدریس دروس تخصصی رشته‌های الهیات به زبان عربی (از متون اصلی) در نیل به
اهداف تحصیلی ۶۶۱
- دکتر سوسن آل رسول
- دکتر منیره سیدمظهری
- کارآفرینی رشته‌های مدیریت در کسب و کارهای کوچک و متوسط ۶۸۱
- احمدرضا اخوان صراف
- حسین شیخ بهایی

بازاندیشی ساختار و محتوای دروس علوم اقتصادی در آموزش عالی ایران

دکتر سیدحسین میرجلیلی^۱

چکیده

برنامه آموزشی و متون درسی از مهمترین عوامل موثر بر کیفیت دانش آموختگان رشته‌های علوم اقتصادی در آموزش عالی است. برنامه آموزشی دوره کارشناسی علوم اقتصادی در تأمین اهداف شناخت اقتصاد اسلامی، کسب توانایی حرفه‌ای، شناخت اقتصاد ایران، منطقه خاورمیانه و جهان و روزآمد بودن برنامه و محتوای آموزشی، نارسایی دارد. محورهای نه گانه بازننگری در این برنامه شامل نظریه‌های اقتصادی و کاربردهای آن، اقتصاد ایران، اقتصاد خاورمیانه، اقتصاد جهانی، توانایی حرفه‌ای، اقتصاد و بانکداری اسلامی، تدوین متون، امتزاج آموزش با پژوهش و تبادل علمی و تخصصی شدن برنامه درسی دانشگاه‌ها است. واژگان کلیدی: علوم انسانی، علوم اقتصادی، آموزش عالی، سرفصل دروس، ایران،

---

۱. دانشیار پژوهشکده اقتصاد - پژوهشگاه علوم انسانی

مقدمه

یک شاخص مهم برای ارزیابی وضعیت نظام آموزش عالی، کیفیت دانش آموختگان مراکز آموزش عالی است. مقصود از کیفیت دانش آموختگان، آموخته‌های علمی و توانایی‌های حرفه‌ای آنان است. دانش آموختگان اقتصاد به‌عنوان کارشناس (و کارشناس ارشد) اقتصادی، باید نظریه‌ها و روش‌های اقتصادی را بشناسند و بتوانند موضوعات و مسائل اقتصادی ایران و جهان را تجزیه و تحلیل کنند و توصیه‌های سیاست اقتصادی ارائه نمایند؛ اما اگر محصول اصلی دانشگاه یعنی دانش آموختگان از کیفیت مورد انتظار برخوردار نباشند، ناشی از عوامل موثر بر محصول یا ستانده دانشگاه است. ستانده دانشگاه نیز تابعی است از: میزان تسلط علمی و توانایی تدریس مدرسان، ساختار و محتوای دروس، میزان امتزاج آموزش، پژوهش و تبادل علمی، استعداد و علاقه دانشجو، سازمان گروه، دانشکده و دانشگاه، سیاست‌گذاری آموزشی و پژوهشی وزارت علوم و مقررات حاکم بر آموزش عالی. تحول در ستانده دانشگاه مستلزم تحول در عناصر یاد شده است. با عنایت به وظایف شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، در این مقاله قصد داریم بر ساختار و محتوای دروس علوم اقتصادی متمرکز شویم. سؤال اصلی این بررسی آن است که آیا ساختار و محتوای دروس علوم اقتصادی، هدف‌های برنامه مصوب شورای عالی برنامه ریزی را تأمین می‌کند؟ بدین منظور پس از بررسی پیشینه موضوع، وضع موجود ساختار و اهداف این دروس را توضیح داده، سپس وضع مطلوب آن را منطبق با اهداف برنامه مصوب شورای عالی برنامه ریزی وزارت علوم، تبیین می‌کنیم. پس از آن برنامه آموزشی علوم اقتصادی در دانشگاه‌های خارج از کشور (دانشگاه بیرمنگهام انگلستان) را معرفی کرده، به دنبال آن چگونگی رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب و به عبارت دیگر محورهای بازنگری در برنامه آموزشی و متون درسی علوم اقتصادی را

شرح خواهیم داد.^۱ انتخاب این روش بدان جهت است که در این مقاله درصدد ارائه توصیه‌هایی برای بهبود برنامه و محتوای آموزشی علوم اقتصادی هستیم.

۲- پیشینه بررسی ساختار و محتوای دروس علوم اقتصادی در آموزش عالی ایران تنها نقد منتشر شده از ساختار و محتوای دروس علوم اقتصادی در آموزش عالی ایران که در اینترنت هم قابل دستیابی است، نقد سهراب بهداد می باشد که با عنوان «اسلامی کردن علوم اقتصادی در دانشگاه‌های ایران» منتشر شده است.^۲ در اینجا به مرور محورهای اقتصادی نقد وی می پردازیم:

بهداد ابتدا به نقد کتاب «درآمدی بر اقتصاد اسلامی» تألیف دفتر همکاری حوزه و دانشگاه می پردازد. (ص ۱۴-۱۶)، سپس (ص ۱۸)، عدم تدریس تاریخ ایران و تاریخ جهان برای دانشجویان اقتصاد و همچنین فقدان مکاتب غیر جریان اصلی در سرفصل‌های علوم اقتصادی را نقد می کند.

ارزیابی کلی وی (ص ۱۹) این است که اسلامی شدن دروس، اثراندکی بر برنامه درسی اقتصاد دانشگاه‌ها داشته است. تنها دو درس مبانی فقهی اقتصاد اسلامی و نظام اقتصادی صدر اسلام مربوط به اقتصاد اسلامی است و هیچ درسی در نظریه اقتصادی از دیدگاه اسلامی ارائه نشده است. تنها درس تخصصی اسلامی، بانکداری اسلامی است. همچنین (ص ۲۳) معتقد است که سرفصل درس اصول (کلیات) علم اقتصاد (۱۰۱) همان مطالب مرسوم است و ساختار مطالب این درس همان اقتصاد نئوکلاسیکی است. وی می گوید حتی درس پول و بانکداری به رغم ممنوعیت بهره در اسلام و در جمهوری اسلامی، کپی دروس استاندارد نظریه پولی (اقتصاد ۳۲۹) باشد مرسوم در باره نقش بهره در بازار پول در تحلیل کلان اقتصاد است. (ص ۲۴)

---

۱. برنامه ریزی بنا به تعریف، تبیین وضع موجود و مطلوب و چگونگی رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب است.

۲. هدف از مرور مقاله سهراب بهداد، صرفاً بیان پیشینه بررسی است.

۵۰۸ راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور

وی برنامه‌درسی اقتصاد مصوب وزارت علوم را در شکل و محتوا به طور واضح نسخه برداری از دانشگاه‌های آمریکا می‌داند. متون درسی اقتصاد را نیز در شکل و محتوا مانند متون درسی دانشگاه‌های آمریکا ارزیابی می‌کند. وی می‌گوید اگرچه تعداد زیادی متون اقتصادی اسلامی شده به زبان انگلیسی وجود دارد که اقتصاددانان مسلمان عرب، هندی و پاکستانی نوشته‌اند و در آن تلاش شده تا نظریه اقتصادی جریان اصلی را اسلامی کنند، تعداد کمی از آنها به فارسی ترجمه شده است، حتی متون اقتصادی اسلامی شده که مولفان ایرانی نوشته‌اند، (مانند اقتصاد بخش عمومی، دکتر جعفری صمیمی) به ندرت در دروس اقتصادی به عنوان متن درسی اتخاذ شده است. (ص ۲۵)

از نظر بهداد دلیل تشابه میان برنامه درسی علوم اقتصادی در ایران و آمریکا را می‌توان با غلبه اقتصاددانان تحصیل کرده آمریکا در دانشگاه‌های ایران توضیح داد. استادان ایرانی تحصیل کرده آمریکا از متون درسی آمریکایی اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ استفاده می‌کنند.

وی معتقد است که در واقع «اسلامی شدن» اندکی در ساختار برنامه درسی اقتصاد بعد از انقلاب انجام شده است. برنامه درسی و فهرست دروس تقریباً همان است که قبل از انقلاب بود. تنها تغییری که در برنامه درسی دانشگاه‌های آمریکا داده شده تا برای دانشگاه‌های ایران استفاده شود، تأکید بر روش‌های کمی و معرفی برخی عناوین اخیر در نظریه اقتصادی در محتوای دروس بوده است.

از نظر بهداد تفاوت مهم میان محتوای دروس پس از انقلاب و دروس قبل از انقلاب این است که در برخی دروس جدید نقد صریحی از نظم اقتصادی بین المللی (نظریه وابستگی و نظریه امپریالیسم) شده است؛ مانند سرفصل درس تجارت بین المللی (اقتصاد ۲۲۳) که شامل بخشی در مورد «تحلیل مازاد» و «مبادله نابرابر» است. نقد نظم اقتصادی بین المللی در اهداف درس توسعه اقتصادی (اقتصاد ۲۲۴) نیز ذکر شده است. این در حالی است که عناوین امپریالیسم، مبادله

نابرابر و وابستگی در برنامه درسی اقتصاد قبل از انقلاب نبود. (ص ۲۶) ارزیابی کلی بهداد آن است که برنامه اسلامی کردن دروس علوم اقتصادی در ایران موفق نبوده است و دروس موجود را ترکیبی از کینزی-نئوکلاسیکی-اسلامی می‌داند.^۱

۳- تحلیل اهداف و ساختار برنامه موجود

مقصود از ساختار و محتوای دروس، برنامه آموزشی و متون درسی است. طبق برنامه مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، هدف برنامه درسی علوم اقتصادی عبارت است از آموزش کارشناسانی که:

۱- دارای جهان بینی اسلامی و روش فکری سازگار با مبانی اقتصاد اسلامی باشند،

۲- بتوانند مسائل موسسات بخش خصوصی و عمومی را تحلیل کنند و قادر باشند با کارشناسان ارشد در این موضوعات همکاری کنند،

۳- بتوانند در سطوح مختلف مدیریت در موسسات خصوصی و دولتی مسئولیت بپذیرند،

۴- دارای زمینه کافی برای ادامه تحصیل در آموزش عالی باشند.

این برنامه شامل ۱۴۴ واحد است که در ۸ ترم ۱۷ هفته ای اجرا می‌شود. ساختار برنامه بدین ترتیب است که مشتمل بر ۲۳ واحد عمومی، ۸۱ واحد دروس اصلی اقتصاد و ۴۰ واحد دروس تخصصی اقتصاد (۲۸ واحد اجباری و ۱۲ واحد اختیاری) است. این برنامه شامل شش شاخه تخصصی اقتصاد بدین شرح است: اقتصاد نظری، اقتصاد بازرگانی، اقتصاد صنعتی، اقتصاد حمل و نقل، اقتصاد پول و بانکداری و اقتصاد کشاورزی.

بر این اساس، اهداف برنامه آموزشی دوره کارشناسی علوم اقتصادی را می‌توان در چهار محور خلاصه کرد: شناخت اقتصاد اسلامی (هدف اول)، کسب توانایی

---

1. Sohrab Behdad, "Islamization of economics in Iranian universities," Finance in Islam, Volume.27, 1995, pp.193-217.

حرفه‌ای (اهداف دوم و سوم)، شناخت اقتصاد ایران، منطقه خاورمیانه و جهان (اهداف دوم و سوم)، روزآمد بودن برنامه و محتوای آموزشی (هدف چهارم). برای تأمین نخستین هدف، این برنامه دو درس اصلی در زمینه اقتصاد اسلامی (مبانی فقهی اقتصاد اسلامی و نظام اقتصادی صدر اسلام) و یک درس تخصصی بانکداری اسلامی در نظر گرفته است. علاوه بر آن در اهداف و محتوای برخی دروس مانند اقتصاد خرد و اقتصاد بخش عمومی، اشاره‌هایی به مباحث اقتصاد اسلامی شده است؛ اما اولاً: به طور نظام مند نیست؛ به طوری که از دو درس اصلی مربوط به اقتصاد اسلامی، یکی مربوط به مباحث تاریخی است و دیگری مباحث فقهی است؛ اما درس یا دروسی در زمینه اصول اقتصاد اسلامی (نظریه و سیاست) در نظر گرفته نشده است؛ ثانیاً: در زمینه روش فکری سازگار با اصول اقتصاد اسلامی (مذکور در اولین هدف) نیز عنوانی یا سرفصلی در مجموعه دروس علوم اقتصادی وجود ندارد.

برای تأمین دومین هدف یعنی ایجاد توانایی حرفه‌ای، ساختار برنامه به صورت شش گرایش تخصصی تهیه شده است که یکی از نقاط قوت این برنامه می‌باشد؛ اما اولاً: در دروس اصلی برخی دروس مانند نظریه بازی وجود ندارد؛ ثانیاً: در دروس تخصصی یکسری دروسهای کاربردی مورد نیاز کشور، مانند اقتصاد محیط زیست، مدل سازی، اقتصاد نااطمینانی و اطلاعات نامتقارن، اقتصاد بازارهای مالی و اقتصاد سیاسی وجود ندارد؛ ثالثاً: اغلب دانشگاه‌های کشور در رشته اقتصاد نظری دانشجوی می‌پذیرند، در حالیکه هرچند به هر دو دسته کارشناس اقتصاد نظری و اقتصاد کاربردی نیاز است، به نظر می‌رسد نیاز کشور به «کارشناسان» رشته‌های کاربردی علوم اقتصادی بیش از نیازه متخصص مباحث نظری اقتصاد در سطح کارشناسی است و رابعاً: اغلب دانش‌آموختگان کنونی علوم اقتصادی پس از اشتغال به کار در یک نهاد اقتصادی، متوجه می‌شوند که از توانایی حرفه‌ای لازم برای کار کارشناسی برخوردار نیستند؛ از این رو در اوایل خدمت خود به یادگیری عملی کار

کارشناسی از کارشناسان مطلع می پردازند. برای تأمین هدف دوم، این فاصله باید در برنامه آموزشی علوم اقتصادی پر شود.

برای تأمین سومین (و همچنین دومین) هدف، علاوه بر توانایی حرفه‌ای، دانش آموخته علوم اقتصادی باید اقتصاد ایران، اقتصاد منطقه خاورمیانه و اقتصاد جهانی را بشناسد و آگاهی تخصصی به روز داشته باشد؛ اما اولاً: برای آشنایی با اقتصاد ایران تنها یک درس دوره کارشناسی با عنوان اقتصاد ایران در نظر گرفته شده است و در سرفصل برخی دروس نیز که برخی عناوین مربوط به اقتصاد ایران آمده است به دلیل نظری بودن عنوان درس و سرفصل و نبود متن لازم، عملاً پوشش داده نمی‌شود. ثانیاً: برای شناخت اقتصاد منطقه خاورمیانه، درس یا گرایش تخصصی تعبیه نشده است، ثالثاً: برای شناخت اقتصاد جهانی دروس کافی پیش بینی نشده است و رابعاً: حوزه‌های جدیدی برای روزآمد شدن توانایی حرفه‌ای وجود دارد که در عناوین دروس و سرفصلها ذکر نشده است.

برای تأمین هدف چهارم، به روز بودن عناوین دروس و سرفصلها اهمیت حیاتی دارد. که در این صورت، دانش آموختگان آموزش عالی دارای زمینه کافی - طبق استانداردهای دانشگاه‌های معتبر دنیا - برای ادامه تحصیل خواهند بود و حتی در این رشته، امکان پذیرش دانشجوی خارجی به وجود خواهد آمد؛ اما در عمل، حوزه‌های جدید و در حال گسترشی وجود دارد که در عناوین و سرفصل دروس علوم اقتصادی پوشش داده نشده است. علاوه بر حوزه‌های جدیدی که در عناوین دروس موجود نیست، در دروس موجود نیز مباحث جدیدی مطرح شده است که در سرفصلها ذکر نشده است؛ مانند عنوان در حال گسترش «اقتصاد کلان باز» در درس اقتصاد کلان یا «نظریه جدید تجارت» در درس تجارت بین‌الملل.

۴- ساختار و محتوای مطلوب

- ویژگی‌های برنامه آموزشی و متون درسی مطلوب در علوم اقتصادی که منطبق با اهداف برنامه مصوب شورای عالی برنامه ریزی وزارت علوم باشد، عبارتند از:

الف) باید به روز باشد و آخرین دستاوردهای علم اقتصاد در آن گنجانده شده باشد. به دلیل ماهیت متحول علم اقتصاد، آموزش آن نیز باید طبق پیشرفتهای این علم متحول شود، در غیر این صورت تدریس مطالب قدیمی و در مواردی منسوخ شده، نمی‌تواند دانش آموخته مناسب شرایط زمانی تحویل دهد.^۱ دلیل چاپ ویرایش‌های جدید متون درسی نیز همین است. علاوه بر ویرایش جدید متون درسی، دودسته آثار به معرفی مرزهای علم اقتصاد می‌پردازد. دسته اول کتابهایی است که با عنوان: «موضوعات جاری»^۲ در شاخه‌های مختلف اقتصاد منتشر می‌شود. دسته دوم کتابهایی است که با عنوان «مرزهای علم اقتصاد» منتشر می‌شود؛ به عنوان مثال کنت ارو (برنده نوبل اقتصاد) در سال ۱۹۸۵ مجموعه مقالاتی را ویرایش کرد^۳ که موضوعات مرزی علم اقتصاد در دهه ۱۹۸۰ را مطرح می‌کرد. مجموعه مقالات منتشر شده با همین عنوان در سال ۲۰۰۲ توسط زیمرمان^۴ و همچنین مجموعه مقالات منتشر شده با عنوان «مرزهای جدید» علم اقتصاد (۲۰۰۴) شامل موضوعات جدیدی است که در مرز علم اقتصاد مطرح است. پل ساموئلسون در پیشگفتار کتاب مرزهای جدید علم اقتصاد که توسط دانشگاه کمبریج در سال ۲۰۰۴ منتشر شده است، می‌گوید: «علم اقتصاد متحول و متکامل است و مرتباً دستخوش تغییر می‌شود. این مجموعه مقالات جهت‌گیری‌های جدید در رشته اقتصاد را نشان می‌دهد.»^۵ باید توجه داشت که حوزه‌های جدید در کتب درسی تخصصی اقتصاد و حتی در برخی کتب کلیات (اصول) علم اقتصاد نیز مطرح شده است؛ مانند کتاب «اقتصاد» تألیف گریگوری منکیو و مارک تیلور (۲۰۰۶)

---

۱. اغلب مباحث مرزی علم اقتصاد حتی در دوره دکتری اقتصاد در ایران، پوشش داده نمی‌شود.

2. Current Issues

3. Kenneth Arrow and Seppo Honkapohja (eds.), "Frontiers of economics", Oxford: Basic Blackwell, 1985.

4. K.F. Zimmermann, "Frontiers of Economics", Heidelberg publisher, 2002

5. Michael Szenbery and Lall Ramrattan (eds.) and foreword by P. Samuelson, "New Frontiers in Economics", Cambridge university press, 2004.

که عنوان فصل ۲۲ کتاب خود را «مرزهای اقتصاد خرد» قرار داده‌اند و در آن سه حوزه جدید در اقتصاد خرد یعنی: «اقتصاد اطلاعات نامتقارن»، «اقتصاد رفتاری» و «اقتصاد سیاسی جدید» را معرفی کرده‌اند. دلیل اینکه آنان به معرفی حوزه های جدید در سطح پایه پرداخته‌اند، این است که این مباحث جدید، درک ما را از برخی مباحث اقتصاد خرد تغییر می دهد، مانند اینکه عدم تقارن اطلاعات بر انتخاب افراد (مثلاً در بازار اتومبیل دست دوم، بازار وام، بازار بیمه و بازار کار) اثر می گذارد. از سوی دیگر شکست بازار در اقتصاد خرد، دخالت دولت برای بهبود عملکرد بازار را مطرح می سازد؛ اما اقتصاد سیاسی جدید که نظریه انتخاب عمومی نیز نامیده می شود، با به کارگیری ابزارهای علم اقتصاد، به تحلیل سیاست می پردازد و درک ما را از کارکرد دولت و خصوصاً دولتمردان افزایش می دهد. در آن صورت این نتیجه حاصل می شود که دخالت دولت برای بهبود کارکرد بازار بستگی دارد به اینکه نهادهای سیاسی ما چقدر خوب کار می کنند؛ به عبارت دیگر اگر چه سیاست دولت می تواند برخی اوقات نتایج بازار را بهبود بخشد، دولت ها خودشان نهادهای ناقصی هستند.

«اقتصاد رفتاری»^۱ برای افزایش درک ما از رفتار مصرف کننده از روانشناسی استفاده می کند. مطالعه روانشناسی و اقتصاد آشکار می سازد که تصمیم گیری بشر، پیچیده تر از آن است که در نظریه اقتصادی مرسوم فرض می شود. افراد همواره عقلانی نیستند و به انصاف داشتن در نتایج (پیامدهای) اقتصادی اهمیت می دهند و همچنین افراد در طول زمان می توانند ناسازگار (یا بی ثبات)

۱. دانشگاه ناتینگهام انگلستان در حال حاضر در دوره های کارشناسی ارشد و دکتری اقتصاد رفتاری دانشجو دارد. (www.nottingham.ac.uk/economics/cedex/)

باشند.^۱ در اقتصاد کلان نیز موضوعات مختلفی در مرز قرار دارد؛ از جمله اقتصاد کلان باز «جدید» که در حال گسترش می باشد.^۲

(ب) باید شناخت لازم نسبت به اقتصاد ایران ایجاد کند

کارشناس اقتصادی به عنوان پزشک اقتصاد ابتدا باید کالبد شناسی (آناتومی) کند تا سپس بر اساس شناخت بیماری (پاتولوژی)، برای آن توصیه‌های سیاستی یا پیشنهادهایی ارائه کند. اهمیت نسخه پزشک اقتصاد از نسخه پزشک بدن بیشتر است؛ زیرا اگر پزشک بدن نسخه اشتباه تجویز کند، یک بیمار فوت می کند؛ اما اگر اقتصاددان نسخه اشتباه برای اقتصاد ایران تجویز کند و اجرا شود، ملتی را دچار مرگ تدریجی می کند. بخشی از سیاستهای اقتصادی که دستگاههای اجرایی کشور طی دو دهه گذشته اتخاذ کرده اند و بر اساس آزمون و خطا و بدون توجه به ویژگیهای اقتصاد ایران بوده است، منجر به نابسامانی های اقتصادی شده است.

از سوی دیگر شناخت ساختار اقتصاد ایران برای بومی سازی ادبیات اقتصادی موجود ضرورت دارد. ادبیات اقتصادی که در متون درسی مرسوم ارائه می شود، بر اساس ساختار اقتصاد بازار کشورهای پیشرفته صنعتی است؛ در حالی که در ساختار اقتصاد ایران، بازار و دولت هر دو در تخصیص منابع نقش دارند و قیمتها مختل شده است، نهادهای کافی برای کارکرد بازار وجود ندارد یا به خوبی کار نمی کند؛ به عبارت دیگر از شرایط ترسیم شده در اقتصاد نئوکلاسیک فاصله دارد و در واقع شرایط اقتصادهای در حال توسعه را دارد.

---

1. N.Gregory Mankiw and Mark Taylor, "economics", Thomson publisher, 2006, pp.445-461.

۲. در حال حاضر اقتصاد کلان باز به صورت یک درس مستقل در دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد در تعدادی از دانشگاه‌های دنیا تدریس می شود و در آن اقتصاد کلان باز قدیم (مباحث ماندل-فلمنگ) و اقتصاد کلان باز جدید (که با مقاله آفسلند و روگاف آغاز شده و در حال گسترش است) مطرح می شود.

ج) باید شناخت لازم نسبت به اقتصاد منطقه خاورمیانه ایجاد کند
ایران یکی از کشورهای حوزه خلیج فارس و در منطقه خاورمیانه است. از آنجا
که ساختار اقتصادهای خاورمیانه و شمال آفریقا مشابه یکدیگر است، این گروه
کشورها به نام ¹MENA معروف هستند؛ بنابراین شناخت اقتصاد ایران بدون
شناخت منطقه‌ای که در آن قرار گرفته است، شناخت کاملی نیست. کارشناس
اقتصادی که اقتصاد منطقه را می‌شناسد با دید وسیع‌تری برای اقتصاد ایران توصیه
کارشناسی ارائه می‌کند و نهادهای اقتصادی کشور به دانش آموختگان این گرایش
علوم اقتصادی به شدت نیاز دارند.

د) باید شناخت لازم نسبت به اقتصاد جهان و به‌ویژه جهان اسلام ایجاد کند.

ه) باید توانایی حرفه‌ای لازم ایجاد کند (کاربردی باشد).

و) باید شناخت لازم نسبت به اقتصاد و بانکداری اسلامی ایجاد کند.

۵- برنامه آموزشی علوم اقتصادی در دانشگاه‌های خارج از کشور (دانشگاه بیرمنگهام
انگلستان)

هدف تعریف شده در برنامه درسی دوره‌های علوم اقتصادی دانشگاه بیرمنگهام
عبارت است از: آموزش دانشجویان برای کسب مهارت لازم برای فعالیت به
عنوان اقتصاددان، تدریس در دانشگاه، انجام تحقیق علمی، اشتغال در امور
بازرگانی، صنعت، بانکداری و سایر خدمات مالی و بخش عمومی.

همانطور که از عناوین دروس علوم اقتصادی در دوره‌های کارشناسی و
کارشناسی ارشد دانشگاه بیرمنگهام در جدول شماره (۱) و (۲) در پیوست شماره
(۱) مقاله ملاحظه می‌شود، محورهای مذکور در مورد ساختار دروس علوم
اقتصادی به وضوح قابل مشاهده است. نظریه‌های اقتصادی در شاخه‌های
تخصصی این دانشگاه به روز است، اقتصاد بریتانیا و اروپا پوشش داده شده است،

---

1. Middle East and North Africa.(MENA).

۵۱۶ راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور

توانایی حرفه‌ای لازم را ایجاد می‌کند و اقتصاد جهانی را می‌شناساند؛ بنابراین در انجام وظیفه تعریف شده برای این دوره ها کارایی دارد.

عناوین دروس تخصصی دوره کارشناسی علوم اقتصادی در دانشگاه بیرمنگهام انگلستان که در پیوست شماره انشان داده شده است، شامل مباحث اقتصاد آن کشور است. (جدول شماره (۱)). متون درسی نیز متناسب با وضعیت اقتصاد تدوین می‌شود و مملو از مثالها و مسائل اقتصاد بومی خود است. تا زمانی که متنی ندارند به ناچار از کتابهای آمریکایی استفاده می‌کنند، به رغم اینکه هر دو اقتصاد بازار دارند. کتابهای درسی اقتصاد در آمریکا از مثالهای اقتصاد آمریکا است. متون درسی در بریتانیا نیز با همین رویکرد تهیه می‌شود. برخی متون درسی اقتصاد در دانشگاه‌های بریتانیا عبارتند از:

الف) کتاب «اقتصاد» تألیف جان اسلومن که بر اساس شرایط و مثالهای اقتصاد بریتانیا تدوین شده است، منبع اصلی برای درس اصول علم اقتصاد است.

ب) کتاب «اقتصاد» تألیف گریگوری منکیو که بر اساس شرایط و مثالهای اقتصاد آمریکا تدوین شده است، توسط مارک تیلور، شرایط و مثالهای اقتصاد بریتانیا بدان افزوده شد و به صورت تألیف مشترک در (۲۰۰۶) منتشر گردید، سپس به عنوان متن درسی برای درس اصول علم اقتصاد استفاده شد.

ج) کتاب «تجارت بین الملل: یک متن اروپایی» تألیف پ. برنتون، اچ اسکات و پیتز سینکلر، انتشارات دانشگاه آکسفورد، ۱۹۹۷.

د) کتاب «اقتصاد کلان: یک متن اروپایی» نوشته میخائیل بوردا و چارلز وایپلوز، انتشارات دانشگاه آکسفورد، ۱۹۹۷.

ه) کتاب «اقتصاد کلان اروپایی»، نوشته رابرت بارو و ویتوریو گریلی، انتشارات مک میلان، ۱۹۹۴.

هر دو کتاب برای درس اقتصاد کلان میانه استفاده می‌شود.

ویژگی دیگر برنامه آموزشی این دانشگاه، استخراج پژوهش و تبادل علمی در ساختار آموزشی است. در دپارتمان اقتصاد دانشگاه بیرمنگهام^۱، در اغلب هفته‌های ترم تحصیلی، تا ۵ سخنرانی پژوهشی برگزار می‌شود:

الف) سخنرانی هفتگی برای ارائه نتایج تحقیق یک عضو هیأت علمی دپارتمان اقتصاد و ارائه نظرات سایر اساتدان. (هر عضو هیأت علمی در یک گروه پژوهشی عضویت دارد و نتایج آن تحقیقات در سخنرانی های هفتگی ارائه می‌شود و سپس در مجلات علمی به چاپ می‌رسد).

ب) سخنرانی هفتگی برای ارائه نتایج تحقیقات یک استاد دانشگاه‌های دیگر از همان کشور یا کشور دیگر و بحث و بررسی اساتدان شرکت کننده.

ج) سخنرانی هفتگی برای ارائه نتایج تحقیقات رساله دکتری دانشجویان دکتری.

د) سخنرانی هفتگی برای ارائه نتایج تحقیقات گروه‌های پژوهشی دپارتمان (هر عضو هیأت علمی عضو یک گروه پژوهشی است).

ه) سخنرانی هفتگی برای ارائه نتایج تحقیقات یک اندیشمند مشهور و برجسته در آن رشته به صورت سخنرانی عمومی.

علاوه بر موارد یادشده، هر ساله دو فعالیت علمی دیگر نیز انجام می‌شود:

اول: دوره تابستانه: هر ساله در فصل تابستان با عنوان summer school کارگاه‌های آموزشی در مورد موضوعات جدید اقتصادی برای دانشجویان دکتری و محققان برگزار می‌شود و از مشخصیتهای برجسته علمی در آن شایعه جدید دعوت می‌شود که نتایج آخرین تحقیقات خود را طی چند روز به شرکت کنندگان ارائه نمایند.

---

۱. در دانشگاه‌هایی که اغلب اعضای هیأت علمی تحقیق نمی‌کنند و موضوع مورد علاقه برای تحقیق (research interest) ندارند و آنانکه تحقیق می‌کنند، حاضر به ارائه نیستند یا اگر آرایه می‌کنند از نقد دیگران ناراحت می‌شوند؛ رشد علمی متوقف می‌شود. زیرا تحقیقات علمی با نقد رشد می‌کند.

۵۱۸ راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور

دوم: کنفرانس علمی سالانه: هر ساله در باره یکی از موضوعات و مسائل علم اقتصاد یا اقتصاد آن کشور، همایش برگزار می‌شود و در آن از محققان دانشگاه‌های دنیا دعوت می‌شود تا به ارائه نتایج تحقیقات خود بپردازند.^۱

شایان ذکر است که پژوهش در کنار وظایف اجرایی و آموزشی هر عضو هیأت علمی انجام می‌شود. ارتقاء عضو هیأت علمی اساساً با چاپ مقاله در مجلات معتبر بین‌المللی و انتشار کتاب علمی امکان پذیر است. فعالیتهای علمی - اجرایی دپارتمان یا دانشکده میان اعضای هیأت علمی توزیع شده است و تمام وظایف علمی - اجرایی بر دوش رئیس دپارتمان یا دانشکده نیست. فعالیتهای اجرایی (پشتیبانی) صرفاً توسط کارکنان دفتر دپارتمان یا دانشکده انجام می‌شود.

ویژگی دیگر برنامه آموزشی این دانشگاه مانند بسیاری از دانشگاه‌های دنیا، استفاده از کمک استاد است. در واقع بسیاری از دروس در دوره های کارشناسی و کارشناسی ارشد، نیاز به «کمک استاد» دارد. وظیفه استاد، ارائه مطالب اصلی درس برای همه دانشجویان است و کمک استاد که معمولاً برای هر ۱۵ دانشجو تعیین می‌شود، وظیفه مرور درس، حل تمرین و رفع اشکال دانشجویان را برعهده دارد؛ بدین ترتیب درک مطالب تسهیل می‌گردد و در این صورت دانشجو مجبور نیست به دلیل عدم درک مطالب آنرا حفظ کند. پدیده حفظ کردن مطالب تا حدودی ناشی از عدم درک مطلب است که با فعالیت کمک‌استاد تا حد زیادی درک مطالب بهبود می‌یابد.

۶- محورهای بازنگری در برنامه آموزشی و متون درسی علوم اقتصادی

محور اول: نظریه‌های اقتصادی و کاربردهای آن

الف) به‌روزرسانی دروس موجود: مانند نظریه جدید تجارت در درس تجارت بین الملل و اقتصاد کلان باز در اقتصاد کلان و از این قبیل.

۱. کنفرانس «پیشرفتهای در اقتصاد سنجی کاربردی برای بازار کار بریتانیا» در ۱۱-۱۲ ژانویه ۲۰۰۷ در دپارتمان اقتصاد دانشگاه بیرمنگهام برگزار شد. (www.economics.bham.ac.uk/seminar/)

ب) افزودن حوزه‌های جدید (نظریه بازی، اقتصاد نااطمینانی، اقتصاد اطلاعات نامتقارن، اقتصاد IT، اقتصاد رفتاری، اقتصاد سیاسی جدید، اقتصاد نظام تجاری جهان، اقتصاد بازارهای مالی، سازمان صنعتی جدید، اقتصاد دین، اقتصاد محیط زیست، مدل سازی ریاضی برای اقتصاددانان، اقتصاد پولی، اقتصاد آزمایشگاهی، اقتصاد بهداشت، اقتصاد کلان باز (یا بین الملل)، اقتصاد علم و نوآوری، فلسفه اقتصاد، اقتصاد آموزش، آموزش اقتصاد، مکتب های اقتصادی، اقتصاد فیزیک^۱، اقتصاد اکولوژی و تغییر اقلیم، اقتصاد جهانی شدن و نظریه تصمیم).

ج) افزودن دیدگاههای غیرجریان اصلی اقتصاد (مانند نهادگرایی، ساختارگرایی و...)

د) برگزاری کارگاههای آموزشی در موضوعات جدید در داخل کشور، شرکت اعضاء هیأت علمی در کارگاههای آموزشی مربوط به موضوعات جدید در خارج کشور.

ه) اهمیت دادن به ترجمه مقالات اصلی و همچنین مقالات مروری در موضوعات جدید.

و) ارزشیابی کارایی دروس موجود علوم اقتصادی با کاربرد رشته آموزش اقتصاد.^۲

---

۱. اکونوفیزیک یا فیزیک اقتصاد، یک رشته بین رشته ای است که از اواسط دهه ۱۹۹۰ با کار چند فیزیکدان در زمینه مکانیک آماری برای کاربرد در بازارهای مالی، آغاز شد. این رشته، نظریه ها و روش های فیزیکدانان را برای حل مسایل اقتصادی که شامل نااطمینانی یا عناصر استوکاستیکی و پویایی های غیر خطی است مانند بازارهای مالی و خصوصا بازار سهام، به کار می برد. این درس در دوره کارشناسی ارشد مالیه ریاضی تدریس می شود. همچنین دانشگاه هوستون در دوره دکتری اکونوفیزیک دانشجو می پذیرد. (www.phys.uh.edu/econophysics.htm)

۲. رشته آموزش اقتصاد که با اقتصاد آموزش تفاوت دارد، از شاخه های جدید اقتصاد است که به ارزیابی کیفیت آموزشهای ارایه شده در رشته اقتصاد می پردازد.

۵۲۰ راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور

محور دوم: اقتصاد ایران:

الف) افزودن درس تاریخ اقتصادی ایران در دوره معاصر.

ب) از آنجا که مهمترین هدف دوره کارشناسی علوم اقتصادی، تربیت کارشناس برای اقتصاد ایران است، لازم است به سرفصل دروس اختصاصی علوم اقتصادی مباحث جدید اقتصاد ایران اضافه شود؛ زیرا مباحث اقتصاد ایران، متحول و پویا است.

ج) در هر شاخه تخصصی، مباحث بخش مرتبط با اقتصاد ایران ارائه شود؛ مانند اینکه در رشته اقتصاد بازرگانی درس «بازرگانی ایران» و در شاخه اقتصاد پول و بانکداری، درس «نظام مالی ایران» تدریس شود. شایان ذکر است که در حال حاضر در برخی از سرفصلهای اقتصاد، مبحثی از اقتصاد ایران ذکر شده است؛ ولی در عمل پوشش داده نمی شود؛ زیرا عنوان درس تنها نظری است و علاوه بر آن متن مناسب با مثالهای کاربردی برای اقتصاد ایران وجود ندارد (این نقیصه ترجیح بند مقدمتون اقتصادی توسط داوران گروه اقتصاد شورای بررسی متون درسی دانشگاهها بوده است).

د) فعال سازی دروس مرتبط با شرایط اقتصادی ایران؛ به عنوان مثال، به رغم وجود نرخ بالای بیکاری در اقتصاد ایران، درس اقتصاد کار در اغلب دانشکده های اقتصاد کشور ارائه نمی شود و تعداد پایان نامه های مربوط به این موضوع به طور نسبی پایین تر از سایر موضوعات است. از سوی دیگر متخصص اقتصاد کار در کشور بسیار محدود است. مثال دیگر، درس مربوط به اقتصاد نظام تجاری جهان (مباحث سازمان جهانی تجارت) است که با توجه به شرایط عضویت کشور در سازمان جهانی تجارت، قابل ارائه می باشد.

محور سوم: اقتصاد خاورمیانه

ایران یک کشور نفتی و در حال توسعه در منطقه خاورمیانه می باشد. خوشبختانه درس اقتصاد نفت و درس توسعه اقتصادی در میان دروس کارشناسی اقتصاد وجود دارد؛ اما

شناخت اقتصاد خاورمیانه و شمال آفریقا (MENA) در سرفصلها گنجانده نشده است. اقتصاد خاورمیانه و شمال آفریقا می‌تواند به صورت یک شاخه تحصیلی علوم اقتصادی تدوین شود؛ به طوری که تحقیق درسی دانشجویان در مورد یکی از اقتصادهای منطقه خاورمیانه تهیه شود و در واقع دانش آموختگان اقتصاد در شاخه اقتصاد خاورمیانه و شمال آفریقا، کارشناس اقتصادی برای امور اقتصادی کشورهای منطقه خواهند بود و می‌توانند با استفاده از تجربیات و فعالیتهای اقتصادهای مشابه اقتصاد ایران، به بهبود مدیریت و عملکرد اقتصاد ایران کمک کنند.

محور چهارم: توانایی حرفه‌ای

الف) افزودن مدل‌سازی ریاضی به سرفصل دروس کمی در علوم اقتصادی: در تحقیق دروس یا تهیه مقاله علمی یا در پایان‌نامه از دانشجویان خواسته می‌شود تا یک بخش کمی برای پذیرفتن یا نپذیرفتن فرضیه خود داشته باشند؛ زیرا روش تحلیل اقتصادسنجی برای تحقیق تجربی چنین اقتضا می‌کند که بدین ترتیب عمل شود:

- ۱- تبیین نظریه یا فرضیه ۲- جمع آوری داده‌ها ۳- مشخص کردن (تصریح) مدل ریاضی نظریه ۴- مشخص کردن مدل آماری یا اقتصادسنجی نظریه ۵- برآورد پارامترهای مدل منتخب اقتصادسنجی ۶- بررسی کفایت مدل از طریق آزمون تصریح مدل ۷- آزمون فرضیه به دست آمده از مدل ۸- استفاده از مدل برای پیش‌بینی؛^۱ اما در برنامه آموزشی علوم اقتصادی مطلبی درباره چگونگی مدل‌سازی ریاضی وجود ندارد؛ در حالی که در مرحله (۳) تحلیل اقتصادسنجی باید از مدل ریاضی استفاده کرد. به دلیل همین کاستی، اغلب پایان‌نامه‌ها و مطالعات اقتصادسنجی در ایران از مدل ریاضی منتشر شده توسط محققان خارجی استفاده می‌شود. از آنجا که هر مدل، تنها یک سری از ویژگی‌ها را به عنوان ویژگی اصلی در نظر می‌گیرد و از ویژگی‌های دیگر صرف نظر می‌کند و همچنین نوع مسأله و شرایط حاکم بر آن می‌تواند با نوع

1. Demodar Gugarati, Essentials of econometrics, McGraw-Hill, 3rd dition, 2005, pp. 3-11

مسأله و شرایط ما متفاوت باشد، به مدل‌های بومی نیازمندیم. اصولاً اقتصاددانان جریان اصلی (نئوکلاسیک) به عنوان جایگزین تجربیات آزمایشگاهی، از طریق مدل‌سازی (ساده‌سازی واقعیت‌های پیچیده و بیان ریاضی روابط میان متغیرها) به پرسش‌های اقتصادی پاسخ می‌دهند و موضوعات اقتصادی را تجزیه و تحلیل می‌کنند از این‌رو ادبیات اقتصادی مملو از مدل‌های اقتصادی است. مدل تجسمی جریان مدور، مدل مرز امکانات تولید، مدل عرضه و تقاضا در اقتصاد خرد، مدل عرضه و تقاضای جمعی (کل) در اقتصاد کلان، مدل IS-LM و ماندل-فلمینگ در اقتصاد کلان، تنها برخی از این مدل‌ها هستند. مدل با انتخاب فروض ساخته می‌شود و بر اساس فروض مدل، بسیاری از جزئیات حذف می‌شود. مدل‌ها واقعیت را ساده می‌کنند تا تحلیل آن را امکان‌پذیر سازند. یک مدل‌ساز اقتصادی باید تصمیم بگیرد که چه ویژگی‌هایی از جهان واقعی را در مدل خود بگنجانند و چه ویژگی‌هایی را به عنوان جزئیات غیر ضروری بدانند. این تصمیم‌گیری بستگی به هدف مدل‌سازی دارد؛ بنابراین مدل‌سازی تابع نظر اقتصاددان و اقتصاد مورد مطالعه است و به همین جهت باید بیاموزیم که چگونه مدل‌های مناسب خود را بسازیم.

ب) آموزش مهارت‌های IT: هر کارشناس اقتصادی به این مهارت‌ها نیازمند است که باید به سرفصل‌ها افزوده شود.

ج) آموزش مهارت‌های زبان انگلیسی برای استفاده از منابع، درک مقالات تخصصی یا نوشتن مقاله انگلیسی. اغلب متون علمی در علوم اقتصادی به زبان انگلیسی است؛ اما دروس موجود برای انگلیسی عمومی و تخصصی، در کارشناس اقتصادی، مهارت لازم ایجاد نمی‌کند و لذا عمده کارشناسان اقتصادی از توانایی کافی برای درک منابع تخصصی یا تهیه مقاله انگلیسی یا درک سخنرانی علمی برخوردار نیستند؛ به همین جهت به جزوه و ترجمه پناه می‌برند؛ درحالی که نتایج ارزیابی

بازاندیشی ساختار و محتوای دروس علوم اقتصادی ... ۵۲۳

متون ترجمه‌ای که توسط داوران گروه اقتصاد شورای بررسی متون درسی دانشگاه‌ها انجام شده است، حاکی از آن است که اغلب ترجمه‌های منتشر شده از متون اقتصادی در کشور، قابل اعتماد نیستند.

(د) بومی‌سازی متون درسی از طریق تهیه متون با مثالها و تجربیات اقتصاد ایران.
(ه) افزودن دروس تخصصی مربوط به اقتصاد ایران.

(و) ایجاد دروس اقتصاد سنجی کاربردی (مالی- تجاری- توسعه- محیط زیست و)
(ز) ایجاد واحد کارورزی در ترم پایانی برای آشنایی و کسب تجربه در یک نهاد اقتصاد ایران. (اغلب دانش‌آموختگان کنونی اقتصاد که در وزارتخانه‌های اقتصادی مشغول به کار می‌شوند، از توانایی لازم برای انجام پژوهش، تهیه گزارش بررسی و اظهار نظر کارشناسی برخوردار نیستند).

(ح) برقراری پایان نامه کارشناسی برای کسب تجربه در یک تحقیق علمی.

(ط) افزایش شاخه‌های کاربردی در دوره کارشناسی علوم اقتصادی

محور پنجم: اقتصاد جهانی (به ویژه اقتصاد جهان اسلام)

گسترش پدیده جهانی شدن اقتصاد و ادغام بازارهای کالاها، خدمات و عوامل تولید در اقتصاد در حال جهانی شدن، همه کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بدون شناخت مکانیسم‌ها و آثار آن، نمی‌توان از فرصت‌های آن بهره‌مند شد و با چالش‌های آن مقابله کرد. در حال حاضر درسی برای شناخت اقتصاد جهانی در سرفصل‌ها وجود ندارد. البته در زمینه اقتصاد بین‌الملل، درس‌های تجارت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل و سازمانهای پولی و مالی بین‌الملل وجود دارد. سازمان‌های تجاری بین‌المللی از جمله سازمان جهانی تجارت، با توجه به شرایط عضویت ایران و پیش‌بینی حدود ۱۰ ساله برای عضویت، می‌تواند به عنوان یک درس مستقل ارائه شود. به دلیل گستردگی موضوعات تحت پوشش این سازمان، در حال حاضر دوره کارشناسی ارشد آن در سوئیس (ژنو) ارائه می‌شود. علاوه بر آن یکی از شاخه‌های جدید علوم اقتصادی، «اقتصاد نظام تجاری جهان» است که به طور عمده به مباحث این سازمان می‌پردازد.

۵۲۴ راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور

از سوی دیگر کارشناسان اقتصادی کشور شناخت کافی از اقتصاد جهان اسلام ندارند و به همین جهت صرفاً بر اساس ارزشهای برادری اسلامی، همکاری اقتصادی با دیگر کشورهای اسلامی مطرح می‌شود که چون بر اساس شناخت صورت نگرفته است، عمدتاً به توصیه‌های کلی منجر می‌شود و در عمل پیشرفت مورد انتظار حاصل نمی‌گردد. شناخت اقتصادی جهان اسلام می‌تواند توصیه‌های کارشناسی را با دقت علمی و امکان‌پذیری عملی، همراه سازد.

همچنین کارشناس اقتصادی باید اقتصادهای بزرگ و تأثیرگذار بر اقتصاد جهانی را بشناسد و نسبت به شیوه‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی آگاهی داشته باشد؛ در واقع کارشناس اقتصاد جهانی می‌تواند جهانی بیندیشد و بادید وسیع‌تر برای اقتصاد ایران توصیه کارشناسی ارائه کنند. بنابراین برای آشنایی دانشجویان اقتصاد با اقتصاد جهانی، می‌توان عناوین زیر را به سرفصل‌ها افزود: الف) اقتصاد نظام تجاری جهان، ب) اقتصاد جهانی شدن، ج) اقتصاد جهان اسلام، د) اقتصاد اتحادیه اروپا، ه) موضوعات پولی و تجاری جهانی، و) اقتصاد روسیه و کشورهای مستقل مشترک المنافع (ز) اقتصاد آسیا با تأکید بر چین، هند، ژاپن و مالزی ح) اقتصاد آمریکا، کانادا و مکزیک، ط) غرب شناسی (ابعاد اقتصادی)، ی) سرمایه‌گذاری بین‌المللی باید توجه داشت که اگر اقتصاد ایران بخواهد در معادلات اقتصادی جهان، نقش آفرینی کند، ابتدا باید اقتصادهای دیگر را بشناسد؛ زیرا شناخت، مقدمه اثرگذاری است.^۱

---

۱. در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ دانشگاه‌های آمریکا و اروپا، مطالعات شوروی شناسی را به عنوان درس و موضوع مراکز مطالعاتی ایجاد کردند، زیرا می‌دانستند که ایجاد هر تغییری در این کشور مستلزم شناخت آن است. برخی افراد این مطالعات را بی‌فایده می‌دانستند. نتیجه مطالعات و درس‌ها با فروپاشی شوروی در دهه ۱۹۹۰ مشخص شد. طی دهه اخیر مطالعات چین شناسی و خاورمیانه شناسی و ایران شناسی در غرب، گسترش یافته است. پژوهشگاه علوم انسانی دایره المعارف شرق شناسان را در چند جلد منتشر نموده است، اما اگر قصد تهیه فهرست غرب شناسان ایرانی داشته باشیم، آیا این فهرست چند صفحه است؟

محورششم: اقتصاد و بانکداری اسلامی

در حال حاضر دروس نظام اقتصادی صدر اسلام، مبانی فقهی اقتصاد اسلامی و بانکداری اسلامی در مجموعه دروس علوم اقتصادی وجود دارد. به دلیل پویا بودن مطالعات اقتصاد اسلامی به ویژه بانکداری اسلامی، محتوای آن روز به روز غنی تر می شود و تجربیات بیشتری اندوخته می گردد. این ادبیات عمدتاً توسط دانشگاهیان، بانکداران مسلمان و محققان علاقه مند، رشد پیدا می کند؛ از این رو لازم است محتوای این درس با توجه به رشد ادبیات آن بازنگری شود. در درس مبانی فقهی، موضوعات «غرر»، «عقد استصناع» و «تکافل» (بیمه اسلامی) و sukuk (اوراق قرضه اسلامی) به عنوان موضوعات جدید می تواند اضافه شود. از سوی دیگر سرفصل درس بانکداری اسلامی نیازمند بازنگری تخصصی است؛ به گونه ای که علاوه بر پیشرفت های جدید در بانکداری اسلامی، اقتصاد ریسک و نااطمینانی، اقتصاد اطلاعات نامتقارن، نظریه جدید قرارداد و هزینه موسسه و پیشرفت های اقتصاد بازارهای مالی برای تحلیل بانکداری اسلامی استفاده شود. همان طور که از سرفصل های درس بانکداری اسلامی ملاحظه می شود، از پیشرفت های جدید در علم اقتصاد و همچنین تحولات سالهای اخیر در ادبیات بانکداری اسلامی توسط اندیشمندان اسلامی استفاده نشده است. (پیوست شماره ۲)

محور هفتم: سرمایه گذاری برای تدوین متون درسی در موضوعات جدید و روزآمد نمودن دروس موجود:

متون آموزشی نقش کلیدی در یادگیری دانشجویان دارد. باید توجه داشت که متون آموزشی با متون علمی-پژوهشی تفاوت دارد. در متون آموزشی برای دوره های کارشناسی، سبک ساده توضیح، ارائه تعاریف و خلاصه هر فصل، ارائه روشن مطالب، طرح سوال و تمرین و آزمون وجود دارد. علاوه بر آن کتاب کمکی برای مدرس و کتاب تمرین برای دانشجویان وجود دارد؛ اما متون علمی برای آموزش تدوین نمی شود و لذا سبک نگارش، فنی و تاحدی پیچیده است و برای اهل فن و متخصصان نوشته می شود و سوال و تمرین و آزمون در پایان

فصل ندارد. دانشگاه‌های موفق دنیا متون آموزشی مناسبی به دانشجویان ارائه می‌کنند و با ارزیابی مستمر ساختار و محتوای دروس به بهبود آن می‌پردازند.

محور هشتم: امتزاج آموزش، پژوهش و تبادل علمی

این امتزاج است که منجر به تولید علمی می‌شود. البته برای دستیابی به تولید علمی، تدابیر مکمل دیگری نیز لازم است، از جمله اینکه شغل هیأت علمی باید باز تعریف شود؛ به طوری که «انعطاف‌پذیر باشد»، کارمند اداری نباشد و تشویق و تنبیه با هم وجود داشته باشد. بخشی از انعطاف‌پذیری آن است که عضو هیأت علمی بتواند متحرک باشد؛ و هرگاه تحقیق وی یا یادگیری موضوعات جدید اقتضا کرد بتواند به دانشگاه‌های دیگر کشور یا دنیا سفر کند^۱ و این اقدام در ضوابط مربوط به فعالیت هیأت علمی پیش بینی شده باشد؛ به گونه‌ای که وضعیت شغلی وی به خطر نیفتد. در واقع انواع هیأت علمی یا انواع همکاری علمی با دانشگاه و پژوهشگاه تعریف شود. چون شغل هیأت علمی به دلیل ماهیت علم (اقتصاد) اساساً شغلی پویا است؛ به همین جهت دپارتمان و دانشکده‌ای که هر چند وقت یکبار عضو جدید نداشته باشد، پویایی خود را از دست می‌دهد؛ پس باید مقررات را به گونه‌ای اصلاح کرد که این پویایی و امتزاج پژوهش و تبادل علمی با آموزش، امکان پذیر گردد.

محور نهم: تخصصی شدن برنامه‌درسی دانشگاه‌ها

به دلیل عدم استقلال دانشگاه‌ها، سرفصل‌های علوم اقتصادی، به روز نشده است؛ لذا یک فاصله در حال گسترش با مرز ادبیات اقتصادی به وجود آمده است. این درحالی است که رشته اقتصاد، ماهیت متحولی دارد؛ از این رو لازم است عناوین دروس^۲ و سرفصل‌ها بازنگری شود. همچنین باید مکانیسم تغییر در خود برنامه

۱. دانشمندان برجسته در کارنامه خود، سفر علمی دارند. زیرا ماهیت علم به گونه‌ای است که اندیشمندان در نقاط مختلف دنیا می‌توانند به طور همزمان به موضوع واحدی بیاورند.

تعبیه شود؛ به طوری که هر دانشگاهی، برنامه درسی و گرایش تخصصی خود را داشته باشد. در حال حاضر به دلیل یکسان بودن برنامه درسی، در کل کشور در واقع یک دانشگاه با تعدادی شعبه وجود دارد. (تفاوتی میان برنامه درسی مثلاً دانشگاه مازندران با کرمان وجود ندارد)، در حالی که باید هر دانشگاه در چند شاخه تخصص پیدا کند؛ به طوری که علاقه‌مندان آن گرایش تخصصی در آن دانشگاه تحصیل کنند و استادان متخصص در آن رشته نیز در آنجا باشند. در آن صورت امکان انتشار مجله تخصصی نیز فراهم می‌شود. با تخصصی شدن از حجم دروس «اصلی» نیز کاسته می‌شود؛ زیرا در آن صورت، دروس اصلی نیز بر اساس گرایش تخصصی ارائه می‌شود. در وضع موجود، حتی دانشگاه‌های مهم ایران نیز نتوانسته‌اند برای این تعداد درس اصلی و تخصصی اقتصاد، هیأت علمی لازم را فراهم کنند و لذا همواره تعدادی از دروس ارائه نمی‌شود که نتیجه آن گسترش فاصله علمی است. البته وزارت علوم باید نظارت کند که همواره تمام دروس اقتصادی در کشور ارائه شود؛ به عبارت دیگر تخصصی شدن دانشگاه‌ها در گرایش‌های اقتصادی، منجر به غفلت از برخی دروس نشود و همواره در تمام گرایش‌های اقتصادی، متخصص به تعداد لازم داشته باشیم.

۷- نتیجه‌گیری و پیشنهاد: از مجموع آنچه درباره وضع موجود، وضع مطلوب و محورهای بازنگری گفته شد می‌توان دریافت که برای آنکه چشم‌انداز فردای علوم اقتصادی در ایران بهتر از وضعیت امروز باشد، برای ارتقاء محتوا، باید ظرفیت‌سازی کنیم، دانشگاه‌ها را تخصصی کنیم، میان آنها رقابت ایجاد کنیم، تحرک و مراوده علمی را گسترش دهیم. جهان‌نگری داشته باشیم و آموزشها را به روز کنیم. بدین منظور، حمایت دولت از رشته‌های علوم انسانی وقتی عینیت پیدا می‌کند که دولت تصمیمات مهم خود را با مشورت مراکز پژوهشی و آموزشی علوم انسانی اتخاذ کند و همکاری دانشگاه، تنها به دانشگاه و صنعت محدود نشود که در آن صورت تنها رشته‌های فنی - مهندسی در نظر خواهند بود.

۵۲۸ راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور

پیوست شماره (۱): ساختار و عناوین دروس علوم اقتصادی در دانشگاه بیرمنگهام انگلستان^۱

جدول شماره (۱): عناوین دروس دوره کارشناسی علوم اقتصادی در دانشگاه بیرمنگهام انگلستان (۳ ساله)

سال اول:

- ۱- اصول علم اقتصاد (۱) و (۲)
- ۲- روش‌های محاسباتی برای اقتصاددانان
- ۳- حسابداری پایه (۱) و (۲)
- ۴- روش‌های کمی مقدماتی (۱) و (۲)
- ۵- روش‌های کمی پیشرفته برای کارشناسی (۱) و (۲)
- ۶- مدیریت مالی
- ۷- تاریخ اقتصادی بریتانیای مدرن (۱) و (۲)
- ۸- موضوعات اقتصادی اروپا
- ۹- اقتصاد کاربردی و مهارت‌های IT (۱) و (۲)
- ۱۰- نظام مالی و بازرگانی بریتانیا
- ۱۱- مدل سازی ریاضی برای اقتصاددانان
- ۱۲- توسعه پایدار: اقتصاد و محیط زیست
- ۱۳- اقتصاد کلان بین الملل و بازارهای مالی
- ۱۴- حسابداری مدیریت

سال دوم:

- ۱- بهینه سازی برای علوم اقتصادی

---

1. university of Birmingham, Department of Economics, "Economics Modules available for First Year Students", 2006-2007.

- university of Birmingham, Department of Economics, "Economics Modules available for Intermediate level" (Second Year Students), 2006-2007.

- university of Birmingham, Department of Economics, "Economics Modules available for Honours level" (Third Year Students), 2006-2007.

- ۲- اقتصاد خرد (۱) و (۲)
  - ۳- اقتصاد کلان (۱) و (۲)
  - ۴- اقتصاد خرد و چرخه تجاری
  - ۵- نظریه حسابداری و حسابداری شرکتها (۱) و (۲)
  - ۶- اقتصاد سنجی پایه (۱) و (۲)
  - ۷- روش‌های اقتصاد سنجی (۱) و (۲)
  - ۸- اقتصاد محیط زیست (۱) و (۲)
  - ۹- مدیریت مالی شرکتها
  - ۱۰- توسعه اقتصادی (۱) و (۲)
  - ۱۱- اقتصاد مخارج عمومی
  - ۱۲- اقتصاد تامین مالی شرکتها
  - ۱۳- مقررات بانکی
  - ۱۴- نظریه تصمیم و بازی‌ها
  - ۱۵- حسابداری مدیریت (میان)
- دروس انتخابی: نظریه انتخاب عمومی-اقتصاد سیاسی بین الملل- اقتصاد سیاسی گسترش اتحادیه اروپا-اقتصاد آمریکا از مستعمره تا ابرقدرت صنعتی.
- سال سوم:
- ۱- تاریخ اندیشه اقتصادی (۱) و (۲)
  - ۲- موضوعات انتخابی در نظریه و کاربرد اقتصاد (۱) و (۲)
  - ۳- موضوعات انتخابی در آمار اجتماعی
  - ۴- اقتصاد نااطمینانی و اطلاعات
  - ۵- اقتصاد روسیه: از برنامه تا بازار (۱) و (۲)
  - ۶- سیاست پولی
  - ۷- اقتصاد بازارهای مالی
  - ۸- حقوق تجارت (۱) و (۲)

۵۳۰ راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور

- ۹- نظریه اقتصاد سنجی
- ۱۰- حسابداری مالی پیشرفته (۱) و (۲)
- ۱۱- اروپا و تجارت بین الملل
- ۱۲- مالیه پیشرفته
- ۱۳- اقتصاد سنجی کاربردی
- ۱۴- اقتصاد کلان باز
- ۱۵- اقتصاد کاربردی اروپا
- ۱۶- اقتصاد بانکداری
- ۱۷- تعادل عمومی و رفاه
- ۱۸- موضوعات پولی اروپا و بین الملل
- ۱۹- نظریه بازی
- ۲۰- سازمان صنعتی
- ۲۱- نظریه و تجارت بین الملل برای اروپا
- ۲۲- اقتصاد سیاسی
- ۲۳- فلسفه اقتصاد
- ۲۳- مقاله تحقیقی (۱) و (۲) (extended essay) (درس اجباری زیر نظر استاد راهنما) (مانند پایان نامه کارشناسی) (به صورت انفرادی و یا گروهی) (با هدف ایجاد توانایی انجام تحقیق- مرور ادبیات - اتخاذ روش علمی- کسب تجربه در تحقیق گروهی-ارایه مقاله آکادمیک)
- دروس انتخابی: اقتصاد سیاسی اتحادیه اروپا - اقتصاد سیاسی بین الملل معاصر- نهادها و نظریه توسعه- رشد شهر نشینی و فقر روستایی
- جدول شماره (۲): عناوین دروس دوره کارشناسی ارشد علوم اقتصادی در دانشگاه بیرمنگهام انگلستان (۱ ساله)^۱

---

1. university of Birmingham, Department of Economics, "Post graduate training in Economics", 2006-2007.

- ۱- اقتصاد کلان پیشرفته (۱) و (۲)
- ۲- اقتصاد خرد پیشرفته (۱) و (۲)
- ۳- اقتصاد سنجی پیشرفته (۱) و (۲)
- ۴- بازارهای ارز
- ۵- روش‌های تحقیق در اقتصاد
- ۶- روش‌های کمی پیشرفته (اقتصاد ریاضی)
- ۷- مالیه و بانکداری بین الملل
- ۸- نظریه تجارت بین الملل
- ۹- سیاست تجارت بین الملل
- ۱۰- نظریه اقتصاد توسعه
- ۱۱- سیاست اقتصاد توسعه
- ۱۲- اقتصاد محیط زیست پیشرفته
- ۱۳- سیاست رقابتی و تنظیم اقتصادی
- ۱۴- اقتصاد بازارهای مالی پیشرفته
- ۱۵- اقتصاد سنجی با کاربردهای مالی
- ۱۷- اقتصاد سنجی با کاربردهای تجاری
- ۱۸- اقتصاد سنجی با کاربردهای توسعه
- ۱۹- اقتصاد سنجی برای ارزیابی محیط زیست
- ۲۰- ریسک، نااطمینانی و اطلاعات نامتقارن
- ۲۱- نظریه بازی پیشرفته
- ۲۲- بانکداری بین المللی: مقررات و نظارت
- ۲۳- سرمایه گذاری بین المللی
- ۲۴- اقتصاد منابع طبیعی
- ۲۵- تحلیل اوراق بهادار و نظریه پرتفوی
- ۲۶- اقتصاد سیاسی پیشرفته

۲۷- اقتصاد بازارهای کار.

۲۸- پایان نامه

پیوست شماره (۲): سرفصل درس بانکداری اسلامی در کارشناسی علوم اقتصادی (ایران)
هدف درس: آشنا ساختن دانشجویان با نقش پول و موسسات مالی در فعالیت‌های اقتصادی در صدر اسلام و بررسی عملکرد بانکداری بدون ربا و ماهیت سیاست‌های پولی در اقتصاد اسلامی.

سرفصل: ۱- تعریف پول، انواع و وظایف آن در صدر اسلام- تحلیل وظایف پول در اسلام

۲- بررسی قانون بانکداری بدون ربا در ایران- تحلیل تئوریک و تجربی از مواد در قانون، تنگناها و مشکلات اجرای آن.

۳- نقش آموزش عمومی نسبت به بانکداری بدون ربا- بررسی راه‌های گذر از یک تفکر بانکداری ربوی به بانکداری بدون ربا.

۴- بانکداری تجاری و تخصصی در نظام بانکداری بدون ربا (منابع و مصارف)

۵- انواع سپرده‌های بانکی، حقوق سپرده‌گذار و بانک در قبال همدیگر، سود بانک و نحوه تقسیم آن میان سپرده‌گذاران.

۶- بانکداری مرکزی و سیاست‌های پولی در نظام بانکداری بدون ربا.

۷- عقود اسلامی به عنوان ابزار تخصیص منابع بانکی- بررسی کاربرد و عملکرد هر کدام در ایران.

۸- جایگاه و نقش موسسات اعتباری و غیر بانکی در نظام بانکداری بدون ربا (صندوقهای قرض الحسنه، شرکتهای بیمه، شرکتهای سرمایه‌گذاری و...)

۹- بهره، کارمزد، ربا و سود بانکی (سپرده‌گذار)، علل تحریم ربا در اسلام (بررسی دیدگاههای مختلف در مورد بهره: کلاسیکها، نئوکلاسیکها و...)

۱۰- رابطه سیستم بانکی با دولت در نظام بانکداری بدون ربا

۱۱- مروری بر تجربه بانکداری بدون ربا در ایران و سایر کشورها.

منابع

- ۱- وزارت فرهنگ و آموزش عالی، "مجموعه سرفصلهای رشته علوم اقتصادی مصوب شورای عالی برنامه ریزی"، ۱۳۷۲
- 2) Sohrab Behdad, "Islamization of economics in Iranian universities," Finance in Islam, Volume.27,1995,pp.193-217.
- 3) Kenneth Arrow and Seppo Honkapohja (eds.), "Frontiers of economics" ,Oxford: Basic Blackwell,1985.
- 4) K.F.Zimmermann, "Frontiers of Economics" ,Heidelberg publisher,2002
- 5)Michael Szenbery and Lall Ramrattan(eds.) and foreword by P. Samuelson ,"New Frontiers in Economics" ,Cambridge university press,2004.
- 6) www.nottingham.ac.uk/economics/cedex/
- 7)N.Gregory Mankiw and Mark Taylor, "economics" ,Thomson publisher,2006,pp.445-461.
- 8) www.economics.bham.ac.uk/seminar/
- 9) www.phys.uh.edu/econophysics.htm
- 10) Demodar Gujarati,Essentials of econometrics, Mcgraw-Hill, 3rd edition,2005,pp.3-11
- 11)university of Birmingham, Department of Economics, "Economics Modules available for First Year Students",2006-2007.
- 12) university of Birmingham, Department of Economics, "Economics Modules available for Intermediate level"

(Second Year Students) ,2006-2007.

13) university of Birmingham, Department of Economics,
"Economics Modules available for Honours level" (Third
Year Students) ,2006-2007.

14) university of Birmingham, Department of Economics,
"Post graduate training in Economics ",2006-2007.